

KICHIK MAKTAB YOSHIDA MANTIQUIY TAFAKKURINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Toshtemirova Maftuna Karimovna

Denov tadbirkorlik hamda pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta‘lim” kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: maftunatoshtemirohamda161@gmail.com

Toshtemirova Yulduz Karim qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute

“Maktabgacha ta‘lim” kafedrası o‘qituvchisi

Email: toshtemirovayulduz48@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23233613>

Annotatsiya. Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari yoritilgan. Unda maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar tafakkurining o‘ziga xos jihatlari, amaliy tafakkurdan mantiqiy va tushunchaviy tafakkurga o‘tish jarayoni tahlil qilingan. L.S. Vigotskiy, P.Ya. Galperin, A.A. Lyublinskaya, L.F. Tixomirova va L.A. Karpenko kabi olimlarning tafakkur rivojlanishiga oid ilmiy qarashlari asosida mantiqiy tafakkurning shakllanish mexanizmlari ochib berilgan. Shuningdek, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda taqqoslash, tizimlashtirish, umumlashtirish, hukm yuritish va xulosa chiqarish kabi mantiqiy operatsiyalarning rivojlanish xususiyatlari aniqlangan. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarni takomillashtirish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kichik maktab yoshi, boshlang‘ich ta‘lim, tafakkur, mantiqiy tafakkur, tushunchaviy tafakkur, amaliy tafakkur, tafakkur operatsiyalari, taqqoslash, tizimlashtirish, umumlashtirish, hukm, xulosa chiqarish, aqliy harakatlar.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning tafakkuri maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkuridan sifat jihatidan farq qiluvchi murakkab psixologik jarayon hisoblanadi. Maktabgacha yosh davrida bolaning bilish faoliyati, avvalo, bevosita idrok etish, ko‘rgazmali-obrazli tasavvurlar va amaliy harakatlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Mazkur davrda bola atrof-muhitdagi predmet va hodisalarni ko‘proq ularning tashqi belgilari, shakli, rangi, hajmi, vazifasi hamda bevosita kuzatiladigan xususiyatlari asosida anglaydi. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkuri ko‘pincha beixtiyor, vaziyatga bog‘liq va izchil bo‘lmagan xarakter kasb etadi. Ular fikr yuritish va xulosa chiqarish jarayonida, avvalo, o‘zlarini qiziqtirgan, hissiy jihatdan ta‘sir qilgan yoki e‘tiborini jalb etgan obyekt va hodisalarga murojaat qiladilar.

Kichik maktab yoshiga kelib, bolaning bilish faoliyatida sezilarli sifat o‘zgarishlari yuz beradi. Maktab ta‘limining tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan xarakteri o‘quvchidan o‘z fikrlash faoliyatini nazorat qilish, muayyan qoidalarga amal qilish, berilgan topshiriqning shartlarini tahlil qilish, muammoning asosiy jihatlarni ajratib olish va belgilangan natijaga erishish uchun

ma‘lum fikrlash operatsiyalaridan foydalanishni talab etadi. Shu jihatdan ta‘lim jarayoni bolaning tafakkurini faqat bilimlarni egallash vositasi sifatida emas, balki uni boshqariladigan, izchil va maqsadli aqliy faoliyatga aylantiruvchi muhim omil sifatida namoyon qiladi.

Boshlang‘ich maktab o‘quvchilari muntazam ravishda muayyan o‘quv topshiriqlarini bajarish zarurati tufayli o‘z tafakkurini boshqarishni o‘rganadilar. Ular faqat qiziqarli yoki hissiy jihatdan jozibador bo‘lgan vaziyatlarda emas, balki o‘qituvchi tomonidan berilgan, ma‘lum darajada murakkab va maxsus aqliy zo‘riqishni talab qiladigan topshiriqlar ustida ham fikrlashga odatlanadilar. Bunda ixtiyoriy diqqat, xotira, idrok va tafakkurning o‘zaro aloqasi kuchayadi. O‘quvchi topshiriqni bajarish jarayonida uning maqsadini anglaydi, zarur axborotni ajratadi, mavjud bilimlarini faollashtiradi, muammoni hal etish usulini tanlaydi va olingan natijani tekshiradi.

6–7 yosh davrida tushunchaviy tafakkur hali to‘liq shakllanmagan bo‘lsa-da, uning dastlabki asoslari mavjud bo‘ladi. Bola predmet va hodisalarni umumlashtirish, ularning muhim belgilarini ajratish, obyektlar o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlash va sodda sabab-oqibat bog‘lanishlarini tushunishga qodir bo‘la boshlaydi. Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida ushbu imkoniyatlar izchil ravishda rivojlantirilib, o‘quvchining konkret-obrazli fikrlashidan asta-sekin mavhum, tushunchaviy va mantiqiy fikrlashga o‘tishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratiladi.

Mazkur jarayon birdaniga sodir bo‘lmaydi. Kichik maktab yoshidagi bola uchun konkret predmetlar, rasmlar, sxemalar, modellar va amaliy harakatlar hanuzgacha muhim tayanch vazifasini bajaradi. Biroq vaqt o‘tishi bilan o‘quvchi predmetning tashqi belgilaridan ko‘ra uning muhim va umumiy xususiyatlariga e‘tibor qaratishni o‘rganadi. Natijada u konkret vaziyatdan tashqarida ham fikr yuritish, obyektlar o‘rtasidagi munosabatlarni tasavvur qilish va muayyan tushunchalar asosida xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Bolalar tafakkuri va uning rivojlanishini, xususan, amaliy tafakkurdan mantiqiy tafakkurga o‘tish jarayonini o‘rganish L.S. Vigotskiy ilmiy merosida muhim o‘rin egallaydi. Olim bolaning yuqori psixik funksiyalari rivojlanishida ijtimoiy muhit, ta‘lim va nutqning alohida ahamiyatga ega ekanligini asoslab bergan. Uning qarashlariga ko‘ra, bolaning tafakkuri rivojlanishi uning mavjud bilimlari hajmining ortishi bilangina chegaralanmaydi, balki fikrlash usullari, tushunchalar bilan ishlash imkoniyatlari va aqliy faoliyatni boshqarish mexanizmlarining o‘zgarishi bilan ham belgilanadi.

A.A. Lyublinskaya [13] va boshqa tadqiqotchilar tomonidan davom ettirilgan tadqiqotlar amaliy faoliyat mantiqiy tafakkurning rivojlanishi yuqori darajaga yetgan bosqichlarda ham o‘z ahamiyatini saqlab qolishini ko‘rsatadi. Demak, tafakkurning rivojlanishi avvalgi shakllarning butunlay yo‘qolishi hisobiga emas, balki ularning yangi, yuqoriroq darajadagi aqliy faoliyat bilan integratsiyalashuvi orqali amalga oshadi. Amaliy harakatlar keyinchalik murakkab aqliy operatsiyalarni shakllantirish uchun tayanch vazifasini bajaradi.

Amaliy harakatning inson tafakkurining yuqori shakllari shakllanishidagi dastlabki bosqich sifatidagi rolini anglash asosida P.Ya. Galperin tomonidan **aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasi** ishlab chiqilgan [5]. Mazkur nazariyada tashqi amaliy harakatning asta-sekin ichki aqliy harakatga aylanish mexanizmi izohlanadi. Dastlab bola muammoni hal qilish uchun tashqi, amaliy-predmetli harakatlardan foydalanadi. Bunda u predmetlarni joylashtiradi, taqqoslaydi, ajratadi, birlashtiradi yoki ularning o‘zaro munosabatlarini amaliy tarzda tekshiradi.

Keyingi bosqichda tashqi harakatlarning mazmuni bola ongida aks etadi va ularni tasavvur qilish imkoniyati paydo bo‘ladi. Bola o‘z harakatlarini verbal shaklda ifodalay boshlaydi: avval ovoz chiqarib, keyinchalik ichki nutq vositasida. Natijada tashqi harakatlarning mazmuni tobora umumlashgan va qisqartirilgan shaklga ega bo‘lib boradi. Yakuniy bosqichda esa tashqi predmetli harakat ichki aqliy harakatga aylanadi. Mazkur jarayon boshlang‘ich ta‘lim sharoitida mantiqiy fikrlashning shakllanishi uchun muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi.

Bolaning tafakkuri rivojlanishning keyingi, yanada yuqori bosqichiga o‘tishi bilan uning dastlabki shakllari, xususan, amaliy va ko‘rgazmali-obrazli tafakkuri yo‘qolib ketmaydi. Aksincha, ularning tafakkur jarayonidagi funksiyalari qayta tashkil etiladi va murakkablashadi. Masalan, me‘mor, rassom, muhandis, dizayner yoki hunarmand faoliyatida yuqori darajadagi nazariy va mantiqiy tafakkur bilan bir qatorda real predmetlar, obrazlar, modellar va amaliy harakatlarga tayanish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu holat tafakkurning turli shakllari bir-birini inkor etmasligini, balki inson faoliyatida o‘zaro bog‘liq holda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

A.A. Lyublinskayaning fikricha, mantiqiy tafakkur, avvalo, fikrlash jarayonining o‘zidir. Amaliy faoliyatdan farqli ravishda, mantiqiy tafakkur asosan aqliy shaklda amalga oshiriladi. Inson muayyan vazifa doirasida fikr yuritishi, tahlil qilishi, zaruriy bog‘lanishlarni aqliy ravishda o‘rnatishi, tegishli qoidalar, usullar va harakatlarni tanlashi hamda qo‘llashi lozim. U turli munosabatlarni taqqoslashi, obyektlarni guruhlashi, o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlashi hamda mazkur jarayonlar asosida tegishli xulosalarga kelishi kerak [13].

Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, mantiqiy tafakkurni faqatgina tayyor mantiqiy qoidalarni bilish sifatida emas, balki muayyan vaziyatni aqliy tahlil qilish, zarur bog‘lanishlarni aniqlash, fikrlar o‘rtasidagi izchillikni ta‘minlash va asoslangan xulosaga kelish imkonini beruvchi murakkab bilish jarayoni sifatida talqin qilish mumkin.

L.F. Tixomirova mantiqiy tafakkurni «mulohaza yuritish, nazariy tafakkur», ya‘ni til va til vositalariga asoslangan holda faoliyat yurituvchi tushunchalar hamda mantiqiy konstruksiyalardan foydalanish bilan tavsiflanadigan tafakkur sifatida izohlaydi. Ushbu ta‘rif boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchining nutqiy rivojlanishi bilan mantiqiy tafakkuri o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Chunki bola o‘z fikrini qanchalik aniq va izchil ifodalay

olsa, o‘z fikrlash jarayonini shunchalik samarali nazorat qilish va tushuntirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

L.A. Karpenko tomonidan ilgari surilgan yondashuvga ko‘ra, bolaning mantiqiy tafakkurini shakllantirish bilimlarning empirik darajasidan, ya‘ni ko‘rgazmali-amaliy tafakkurdan nazariy darajaga — mantiqiy tafakkurga o‘tish jarayoni bilan tavsiflanadi [10]. Bunda alohida bilim va tasavvurlar o‘zaro bog‘langan tizimga birlashtiriladi. O‘quvchi alohida faktlarni yodlab olishdan ko‘ra, ular o‘rtasidagi umumiy va muhim bog‘lanishlarni tushunishga intila boshlaydi.

Shu nuqtayi nazardan, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda mantiqiy tafakkurning rivojlanishi bir qator o‘zaro bog‘liq tafakkur operatsiyalarining shakllanishi bilan tavsiflanadi. Jumladan, **tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, konkretlashtirish, abstraksiyalash, tasniflash, tizimlashtirish, analogiya asosida fikrlash, hukm yuritish va xulosa chiqarish** kabi operatsiyalar o‘quvchining mantiqiy fikrlash faoliyatining asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

Tahlil jarayonida o‘quvchi murakkab obyekt yoki vaziyatni alohida qismlarga ajratadi va uning tarkibiy elementlarini aniqlaydi. Masalan, matematik masalani yechishda o‘quvchi masala shartini tahlil qilib, ma‘lum va noma‘lum kattaliklarni ajratadi, ular o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlaydi. Sintez jarayonida esa alohida qismlar o‘zaro birlashtirilib, yaxlit tasavvur hosil qilinadi. Ushbu ikki operatsiyaning o‘zaro uyg‘unligi murakkab topshiriqlarni bajarish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Taqqoslash operatsiyasi kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar mantiqiy tafakkurining rivojlanishida alohida o‘rin tutadi. Bola ikki yoki undan ortiq predmet, hodisa, tushuncha yoki jarayonning o‘xshash va farqli belgilarini aniqlash orqali ularning o‘ziga xos xususiyatlarini anglaydi. Dastlab o‘quvchilar ko‘pincha bir yo‘nalishli taqqoslashga moyil bo‘ladilar, ya‘ni obyektlarning faqat o‘xshash yoki faqat farqli jihatlarini aniqlaydilar. Ta‘lim jarayonida maxsus mantiqiy topshiriqlar, savollar va muammoli vaziyatlar orqali taqqoslashning ikki tomonlama va ko‘p mezonli shakllarini rivojlantirish mumkin.

Umumlashtirish jarayonida bola alohida obyekt va hodisalarga xos bo‘lgan umumiy, muhim belgilarni ajratib, ular asosida kengroq tushuncha hosil qiladi. Masalan, turli xil daraxtlarni kuzatish orqali o‘quvchi ularning umumiy belgilarini aniqlab, «daraxt» tushunchasini shakllantiradi. Bunday jarayon bolaning konkret predmetlardan umumiy tushunchalarga o‘tish imkoniyatini kengaytiradi.

Tasniflash va tizimlashtirish ham mantiqiy tafakkurning muhim ko‘rsatkichlaridan biridir. O‘quvchi obyektlarni ma‘lum belgilariga ko‘ra guruhlariga ajratadi, guruhlar o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlaydi va ularni muayyan tartibda joylashtiradi. Ushbu operatsiyalar bolaning tartibli, izchil va tizimli fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘limda predmetlarni belgi, xususiyat, vazifa yoki boshqa mezonlar asosida guruhlashga oid topshiriqlar mantiqiy tafakkurni faollashtiradi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurida analogiya asosida fikrlash ham muhim o‘rin egallaydi. Bola ilgari o‘zlashtirgan bilim va munosabatlardan foydalanib, yangi vaziyatdagi o‘xshash munosabatlarni aniqlashga harakat qiladi. Analogik fikrlash o‘quvchiga yangi materialni mavjud bilimlar bilan bog‘lash, muammoli vaziyatni tezroq anglash va muammoni hal qilishning mumkin bo‘lgan yo‘llarini izlash imkonini beradi.

Hukm va xulosa chiqarish operatsiyalarining rivojlanishi esa bolaning mantiqiy tafakkuri shakllanganligining muhim belgilaridan biridir. O‘quvchi berilgan ma‘lumotlar asosida fikr bildiradi, ushbu fikrning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini asoslashga harakat qiladi va mavjud hukmlardan yangi xulosalar chiqaradi. Boshlang‘ich ta‘limning dastlabki bosqichlarida bunday xulosalar ko‘proq konkret predmetlar, rasmlar va amaliy vaziyatlarga tayansa, keyingi bosqichlarda o‘quvchi mavhum tushunchalar asosida ham xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo‘lib boradi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar tafakkurining muhim xususiyatlaridan yana biri — **«qisqa tutashuv» (C1–C2)** orqali amalga oshadigan fikrlash jarayonidir. Bunda bola masalani yechish yoki xulosaga kelish jarayonida ayrim oraliq bosqichlarni chetlab o‘tishi mumkin. Bunday holat ba‘zan o‘quvchining fikrlash tezligi bilan bog‘liq bo‘lsa, ayrim hollarda muammoni yetarlicha chuqur tahlil qilmaslik natijasida yuzaga keladi. Shu sababli boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchini nafaqat to‘g‘ri javobga, balki ushbu javobga qanday fikrlash yo‘li orqali kelganini izohlashga ham o‘rgatish muhimdir.

O‘quvchining «Nima uchun?», «Qanday qilib?», «Buning sababi nimada?», «Agar shunday bo‘lsa, nima yuz beradi?», «Boshqa yo‘l bilan yechish mumkinmi?» kabi savollarga javob izlashga yo‘naltirilishi uning sabab-oqibat munosabatlarini anglash qobiliyatini rivojlantiradi. Bunday savollar o‘quvchini tayyor javobni qabul qilishdan ko‘ra, mustaqil fikrlashga, dalillarni izlashga va o‘z xulosasini asoslashga undaydi.

Mantiqiy tafakkurning rivojlanishida nutqning o‘rni ham nihoyatda muhimdir. Fikrni og‘zaki yoki yozma ravishda ifodalash jarayonida bola o‘z mulohazalarini tartibga soladi, asosiy va ikkilamchi fikrlarni ajratadi, sabab va oqibatlarni izchil ifodalaydi. Shu bois boshlang‘ich ta‘limda mantiqiy topshiriqlarni bajarish bilan bir qatorda o‘quvchilardan o‘z fikrini izohlash, dalillash va xulosalashni talab qiluvchi topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Mantiqiy tafakkurning shakllanishi o‘quvchining mustaqil ta‘lim faoliyati bilan ham bevosita bog‘liq. Mustaqil ravishda savol qo‘yish, muammoni aniqlash, taxmin ilgari surish, dalillarni izlash, o‘z yechimini tekshirish va natijani baholash kabi harakatlar bolaning metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunda o‘quvchi nafaqat «nima bilaman?», balki «qanday fikrladim?», «qaysi usuldan foydalandim?», «nima uchun aynan shu usulni tanladim?» kabi savollar ustida ham mulohaza yurita boshlaydi.

Boshlang‘ich ta‘lim sharoitida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish uchun o‘quv materialining mazmuni va metodlari o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi lozim. Oddiydan murakkabga, konkretan mavhuma, amaliy harakatdan aqliy harakatga va ma‘lumdan noma‘lumga tamoyillari asosida tashkil etilgan ta‘lim jarayoni bolaning tafakkur imkoniyatlarini izchil kengaytiradi. Shu bilan birga, o‘quv topshiriqlarining bir xil qolipda emas, balki turli vaziyatlarda, turli shakllarda va bir nechta yechimga ega bo‘lgan ko‘rinishlarda berilishi o‘quvchilarning moslashuvchan va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Ayniqsa, muammoli vaziyatlar, mantiqiy masalalar, taqqoslash va guruhlash topshiriqlari, ortiqcha elementni aniqlash, ketma-ketlikni davom ettirish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini topish, analogiyalarni aniqlash, sxema va modellar bilan ishlash, tasniflash hamda dalillashga yo‘naltirilgan mashqlar kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun samarali vositalardan hisoblanadi.

Shuningdek, vizual modellashtirish vositalaridan foydalanish ham mantiqiy tafakkurning rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Chunki model orqali o‘quvchi murakkab munosabatlarni soddalashtirilgan, ko‘rgazmali shaklda ifodalash, obyektlar o‘rtasidagi aloqalarni ko‘rish, ularni taqqoslash va o‘zgartirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun abstrakt munosabatlarni sxema, jadval, grafik, belgi yoki boshqa vizual model orqali ifodalash ularni tushunishni osonlashtiradi. Bunda vizual model tayyor javobni beruvchi vosita emas, balki o‘quvchini mustaqil tahlil va xulosaga olib keluvchi kognitiv vosita sifatida qo‘llanilishi muhimdir.

7–10 yoshdagi bolalarda mantiqiy mulohaza yuritish, hukmlar bilan amallar bajarish, umumlashtirish va xulosalar chiqarish imkoniyatlari bosqichma-bosqich kengayib boradi. Biroq mazkur jarayon barcha bolalarda bir xil tezlikda kechmaydi. O‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlari, avvalgi ta‘lim tajribasi, nutqiy rivojlanish darajasi, o‘quv motivatsiyasi, bilishga bo‘lgan qiziqishi va oilaviy hamda ta‘limiy muhit kabi omillar tafakkur rivojlanishiga ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Shu sababli boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda individual va differensial yondashuvdan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bir xil topshiriqni barcha o‘quvchilarga bir xil murakkablik darajasida berish o‘rniga, ularning mavjud bilim va ko‘nikmalarini hisobga olgan holda bosqichma-bosqich murakkablashib boruvchi topshiriqlar tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv o‘quvchining o‘z imkoniyatlariga mos ravishda rivojlanishiga, muvaffaqiyatni his etishiga va murakkabroq intellektual vazifalarni bajarishga tayyorlanishiga yordam beradi.

Mantiqiy tafakkurning rivojlanishida o‘qituvchining pedagogik pozitsiyasi ham muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchiga tayyor javobni taqdim etuvchi emas, balki uni mustaqil fikrlashga yo‘naltiruvchi, savollar orqali fikrlash jarayonini faollashtiruvchi va o‘quvchining o‘z xulosasini asoslashiga sharoit yaratuvchi subyekt sifatida faoliyat yuritishi lozim. Bunday

pedagogik yondashuv o‘quvchining faqat predmetga oid bilimlarini emas, balki mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Umuman olganda, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning mantiqiy tafakkuri rivojlanishini maktabgacha davrda shakllangan ko‘rgazmali-amaliy va ko‘rgazmali-obrazli tafakkur asosida yangi, yanada murakkab va tizimli fikrlash shakllarining tarkib topishi sifatida baholash mumkin. Bu jarayonda tafakkurning avvalgi shakllari o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi, balki tushunchaviy va mantiqiy tafakkur bilan o‘zaro bog‘lanadi. Natijada o‘quvchi real predmet va hodisalarga tayangan holda fikr yuritishdan tashqari, asta-sekin mavhum tushunchalar, hukmlar va xulosalar bilan ham operatsiyalar bajara boshlaydi.

Yuqoridagi nazariy qarashlarni umumlashtirgan holda, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning mantiqiy tafakkuriga xos bo‘lgan quyidagi asosiy xususiyatlarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

1. **Mantiqiy tafakkur operatsiyalarining tizimli rivojlanishi bilan tavsiflanadi.** Bunda tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, abstraksiyalash, konkretlashtirish, tasniflash va tizimlashtirish kabi operatsiyalar o‘zaro bog‘liq holda shakllanadi.
2. **Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda konkret-obrazli tafakkur muhim tayanch vazifasini bajaradi.** Mavhum va nazariy fikrlash rivojlanayotgan bo‘lsa-da, bola ko‘rgazmali materiallar, predmetlar, modellar va amaliy harakatlarga tayanishga ehtiyoj sezadi.
3. **Bir yo‘nalishli taqqoslash holati kuzatilishi mumkin.** O‘quvchi obyektlarning faqat o‘xshash yoki faqat farqli belgilariga e‘tibor qaratishi mumkin. Ta‘lim jarayonida ko‘p mezonli taqqoslashni tashkil etish orqali ushbu imkoniyatni kengaytirish mumkin.
4. **Fikrlash jarayonida oraliq bosqichlarni chetlab o‘tish holati kuzatiladi.** «Qisqa tutashuv» (C1–C2) shaklidagi fikrlashda o‘quvchi muammoning ayrim tarkibiy jihatlarini batafsil tahlil qilmasdan xulosaga kelishi mumkin. Shu sababli fikrlash jarayonini izohlash va asoslashga yo‘naltirilgan topshiriqlar muhimdir.
5. **Umumlashtirish va tasniflash qobiliyati bosqichma-bosqich rivojlanadi.** O‘quvchi dastlab tashqi va konkret belgilar asosida guruhlashni amalga oshirsa, keyinchalik muhim va umumiy belgilar asosida tasniflashga o‘tadi.
6. **Hukm va xulosalar bilan ishlash imkoniyati kengayadi.** 7–10 yosh oralig‘ida o‘quvchilar sodda mantiqiy mulohazalarni tushunish, ularni taqqoslash va berilgan ma‘lumotlar asosida xulosa chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirib boradilar.
7. **Nutq va mantiqiy tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlik kuchayadi.** O‘quvchi o‘z fikrini og‘zaki va yozma shaklda izchil ifodalash orqali fikrlash jarayonini tartibga soladi va nazorat qiladi.
8. **Mantiqiy tafakkurning rivojlanishi ta‘lim faoliyati bilan bevosita bog‘liq.** Tizimli, maqsadli va muammoli topshiriqlar o‘quvchini fikrlash faoliyatini boshqarishga, dalillarni izlashga va mustaqil xulosa chiqarishga o‘rgatadi.

9. **Mantiqiy tafakkur rivojida vizual va amaliy vositalar muhim tayanch bo‘lib xizmat qiladi.** Sxema, jadval, model, rasm va boshqa ko‘rgazmali vositalar murakkab munosabatlarni anglashni yengillashtiradi hamda konkret harakatlardan aqliy operatsiyalarga o‘tishni qo‘llab-quvvatlaydi.

10. **Mantiqiy tafakkur rivojlanishi individual xususiyatlarga ega.** O‘quvchilarning bilish faolligi, nutqiy rivojlanishi, ta‘lim tajribasi, motivatsiyasi va individual imkoniyatlari mazkur jarayonning sur‘ati va sifatiga ta‘sir ko‘rsatadi.

Demak, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda mantiqiy tafakkurning rivojlanishi murakkab, ko‘p bosqichli va uzluksiz jarayon bo‘lib, u bolaning avvalgi ko‘rgazmali-amaliy tajribasini yangi tushunchaviy va mantiqiy fikrlash shakllari bilan birlashtirish asosida amalga oshadi. Ushbu jarayonning samaradorligi ta‘lim mazmunining mantiqiy tuzilishi, o‘quv topshiriqlarining murakkablik darajasi, o‘qituvchining pedagogik yondashuvi, o‘quvchining mustaqil fikrlash faoliyati va zamonaviy didaktik vositalardan oqilona foydalanish bilan chambarchas bog‘liq.

Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yo‘naltirilgan maxsus metodik tizimni ishlab chiqish, unda tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash, modellashtirish, analogiya, hukm yuritish va xulosa chiqarishga oid topshiriqlarni izchil qo‘llash muhim ilmiy-pedagogik vazifa hisoblanadi. Ayniqsa, o‘quvchining tayyor bilimni o‘zlashtirishidan ko‘ra, bilimni mustaqil ravishda izlash, qayta ishlash, tizimlashtirish va amaliy vaziyatlarda qo‘llashiga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlar mantiqiy tafakkurning rivojlanishi uchun zarur shartlardan biri sifatida qoraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Алексеева, О. В. Логическая подготовка младших школьников при обучении математике [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. В. Алексеева ; Моск. гос. открытый пед. ун-т. – М., 2000. – 20 с.
2. Бабанский, Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности [Текст] / Ю. К. Бабанский. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
3. Гальперин, П. Я. К проблеме внимания [Текст] / П. Я. Гальперин // Хрестоматия по вниманию / под ред. А. И. Леонтьева [и др.]. – М., 1976. – С. 220–228.
4. Гальперин, П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий [Текст] / П. Я. Гальперин // Гальперин П. Я. Психология как объективная наука : избр. психол. тр. / П. Я. Гальперин ; Моск. психол.-социал. ин-т ; отв. ред. А. И. Подольский. – М. ; Воронеж, 1998. – С. 272–317.
5. Грицощенко, Е. С. Формирование умения самоконтроля у младших школьников в условиях внедрения федеральных государственных образовательных стандартов второго поколения [Текст] / Е. С. Грицощенко // Педагогическое образование в России. – 2013. – № 6. – С. 212–216.

6. Давыдов, В. В. Теория развивающего обучения [Текст] / В. В. Давыдов. – М. : ИНТОР, 1996. – 544 с.
 7. Демидова, Т. Е. Формирование умений самоконтроля у младших школьников на уроках математики [Текст] / Т. Е. Демидова, И. Н. Чижевская // Начальная школа плюс До и После. – 2013. – № 10. – С. 10–15.
 8. Зимняя, И. А. Педагогическая психология [Текст] : учеб. для студентов вузов / И. А. Зимняя. – М. : Логос, 2009. – 384 с.
 9. Конопкин, О. А. Психологические механизмы регуляции деятельности [Текст] / О. А. Конопкин. – М. : Ленанд, 2011. – 320 с.
 10. Краткий психологический словарь [Текст] / сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 431 с.
 11. Кузнецов, В. И. Контроль и самоконтроль – важные условия формирования вычислительных навыков [Текст] / В. И. Кузнецов // Начальная школа. – 1986. – № 2. – С. 36–39.
 12. Кулагина, И. Ю. Психология детей младшего школьного возраста [Текст] : учеб. и практикум для акад. бакалавриата / И. Ю. Кулагина. – М. : Юрайт, 2016. – 291 с.
- Люблинская, А. А. Овладение знаниями – одна из задач обучения младших школьников [Текст] / А. А. Люблинская // Начальная школа. – 1970. – № 5. – С. 19–22.